ԲԻՒԶԱԿՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Գ. ՏԱՐԻ | ԹԻՒ 64 | 28|16 ՓԵՏՐՎԱՐ 1885

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը երկու անգամ պիտի հրատարակուի : — **2**. Տարեկան գինն է ամեն տեղւոյ համար 2¼ արծաթ մէկիս , բդեաշարութեան ծախքը մեր վրայ ըլլալով : — **3**. Ձեռքէ կը ծախուի հատը 100 բարայ : — **4**. Բաժանորդ գրուիլ ուզողներ դիմելու են կամ իրենց հասցէն ղրկելու են առ խմբագիրն՝ ի Թռատուն Փարիզու Յակոբեան խան թիւ 13 , 14 : Նաեւ կրնան Ղալաթիոյ կողմը Ամերիկեան վաճառատունն ալ դիմել Եէնի ճամի փողոց թիւ 13 : — **5**. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վճարմունք պէտք է ուղղել առ խմբագիրն : — **6**. Անվճար նամակ կամ որ եւ է գրութիւն չընդունուիր : — **7**. Տասն օրինակի համար բաժանորդ գտնողին մէկ օրինակ ձրի կը տրուի :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կորոն զօրավար. — Քարոզ խօսեցեալ ի Բոդֆ. Ց. Ձէմիզեանէ. — Տիեզերք ի տիեզերս. — Սոկրաս եւ Դիմոսթենէս. — Նամակներ. — Ազգային. — Քաղաքական :

ԿՈՐՏՈՆ ԶՕՐԱՎԱՐ

Համայն քաղաքակրթի աշխարհի ազանչացման եւ անկեղծ համակրանաց գլխաւոր առարկան է ճիշտ հիմա այն նշանաւոր անձն՝ որոյ եղերական մահն ողբալի կորուստ մ'է ոչ միայն իւր ազգականաց ու հայրենեաց, այլ ամբողջ մարդկային ազգին համար : Զարմանալի էր իրր զօրական իր թափանցիկ հանճարովը, կամաց ու մարմնոյ տաբօրինակ կորովովը , բայց առաւել ևս զարմանալի իր բարուց ամբիծ մաքրութեամբ, իր անչահախնդիր ու կատարեալ ազնիւ մարդասիրական չարժառիթներովը և իր անդրդուելի քրիստոնէական հաւատքովը :

1833 ին ծնաւ Կորտոն և ուսաւ հազիւ 52 տարեկան էր երբ քանի մ'օրերը առաջ միայն ինկաւ սիրտդրաւժանգութի դաշոյնի մը տակ Ամերիկէի խորերուն : Զինուորական գերդաստանի մը կը վերաբերէր և ինքն ալ իսանկուածնէ անտի սահմանեալ էր իր նախահարց տոպարիզին հետեւիլ : Իր դպրոցական ընթացքն թէև ոչ այնքան յուսալից՝ յաջողեցաւ սակայն գոհացուցիչ քննութիւններ անցնել և պաշտօն ընդունիլ բանակին մէջ իրր զինուորական ճարտարապետ : Դեռ 22րդ տարին հազիւ լրացուցած էր, երբ Խրիմեան պատերազմին մէջ առիթ կ'ունենայ փայլեցնելու իր ճարպիկութիւնն, անվեհեր բնաւորութիւնն և յաջող զօրապետի մը բոլոր բարեմասնութիւնները : Եւ երբ իր ընկերակիցք հայրենիք կը վերադառնային երկարատեւ պատերազմէ մը վերջ, Կորտոնի կը յանձնուի Պետերբուրգոյ և Հայաստանի մէջ ամրանալոյ գործերու որոշման կարեւոր գործն ալ :

Քիչ վերջ կը տեսնենք զինքն ի Հ-

Նաստան 1860 ին. երբ Անգլօ-Ֆրանսական բանակն կը չանար խոստմնապահութեան կարեւոր դասեր տալ Երկնային կայսրութեան: Այն նշանաւոր արշաւանքէն վերջն էր որ Ծադեցաւ Չինական դաւառներէն ոմանց մէջ Թէբէնկ կոչուած խումբին ապերասպի ապստամբութիւնն կեդրոնական կառավարութեան դէմ. և երբ հակառակ Եւրոպայի զօրապետաց ոմանց օգնութեան՝ Չինական բանակն չարաչար պարտութիւններ կը կրէր և ապստամբք անլուր արիւնհեղութիւններ ու աւերումներ կը գործէին ամէն ուր որ կը յաջողէին մուտ գրանել: Չինական կառավարութիւնն Անգլիոյ կառավարութեան կը դիմէր վատահելի զօրապետ մը խնդրելու: Կորտոն դեռ երիտասարդ՝ կը կոչուի այն պատասխանատու և փափուկ պաշտօնին: Իւր յաջողութիւնն այնքան կատարեալ էր և հիանալի, որ «Չինական Կորտոն» կոչեցին զինքն իւր հայրենակիցք:

1865—1871 ին Կրէյվսէնտի մէջ Լանաանի մօտ, Թէյմի ափանց վրայ մի քանի ամրութեանց շինութեան հսկելու պաշտօնով: 1871 ին հիւպատոս կարգուեցաւ ի Կալաց, ուր ին տարի: 1874—78 պաշտօն վարեց Սկիլիկէի մէջ նախ իբր կառավարիչ վերին Նեղոսի գեղերուն միայն և ապա իբր ընդհանուր կառավարիչ Սուտանի: 1880 ին դնաց ի Հնդկաստան իբր քարտուղար Լորտ Ռիբընի, պաշտօն մը ուրկէ հրաժարեցաւ ընդ հուպ և առիթ ունեցաւ այցելելու Չինաստան, Բարեյուսոյ գլուխն եւային: 1883 ի ձմեռն անցուց ի Պաղեստին, գլխաւորաբար ի Ցոպպէ և քիչ վերջ մեկնեցաւ ի Խարթում, ղոր արհաւար դրեթէ 12 ամիս պաշտպանելէ վերջ բաղմաթիւ ուժգին պաշարողաց դէմ, ղոհ ընկաւ վերջապէս, երբ իր հայրենակիցք այնքան մօտ էին օգնութեան ձեռք կարկառելու իրեն:

Կորտոնի այս արկածալից ու սքանչելաշատ կեանքն լի է այնպիսի դէպքերով, որք իր բարուց մեծութիւնն ու սկզբանց վեհութիւնն կը լուսաբանեն: Իւր խիստ մատաղ հասակին մէջ իսկ ցոյց տուաւ իր անհատական անկախութիւնն և իր վըստահութիւնն իր անձին վրայ: Երբ դեռ ուսանող էր «Երբեք կարող չը պիտի ըլլաս պաշտօնեայ մ'ըլլալ» կըսէր իրեն իւր դաստատուն յանդիմանելով ղինքն իբր ծոյլ. Կորտոն լսեց հանեց իր ուսադիրներն և նետեց զանոնք բարկութեամբ նորա առջև, և իր վայրկեան քննութիւնք ցոյց տուին ապա թէ արժանի չէր այն յանդիմանութեան:

Խրիմեա պատերազմի միջոցին Կորտոն տեսաւ իրենց տանջալեանները մին կռիւէ բռնուած իր տարակարգեալ զինուորներէն միոյն հետ: Պատնէշի մը վրայ գործ մը կար կատարելու, որ անշուշտ թշնամիոյն կրակին ենթարկուելով միայն կարելի էր կատարել, տանջալեան կը հրամայէր զինուորին կատարել զայն, մինչդեռ ինքն ապահով տեղ մը կ'ընտրէր իրեն համար գործելու, զինուորն կը մերժէր: Կորտոն երբ լսացաւ երկընտրութիւնն, խոյացաւ անմիջապէս պատնէշին վրայ հրամայելով տանջալեանն հետեւիլ իրեն, և գործն յաջողութեամբ ի գլուխ հանելէն վերջ

ըսաւ առանձամբեան. «Երբեք մի՛ հրամայէր ուրիշին ընել՝ ինչ որ դուն կը վախնաս անձամբ ընել»։ Եւ այս եղած է միշտ Կորտանի սկզբունքն, որով անշուշտ կարող եղած էր իր մարդոց կատարեալ վստահութիւնն շահիլ ամեն ուրեք։ Կրնամք յարել հոս թէ Կորտան ինքն երբեք պատմած չ'է այս դէպքն իր խոստկուածոյ կամ իր թղթակցութեանց մէջ և ականատեսք միայն հրապարակ հանած են զայն։ Կորտան կը փափաքէր մեծադործութիւններ ընել, բայց կատէր մեծաբանութիւնն և ղուշութեամբ խոյս կուտար այն բոլոր պատիւներէն՝ զորս այլք կը փափաքէին իրաւամբ մատուցանել իրեն։ Այսպէս էր նաև երբ յաղթական կը վերադառնար Զինաստանէն, միշտ մերժել այն բոլոր հացկերոյթներն ու հրապարակական ցոյցերն, որով իր հայրենակիցք կը փափաքէին իրենց լանդակութիւնն արտայայտել։

Կորտան անշահախնդիր էր բոլորովին։ Թէբէնկնեռու ապստամբութիւնն նուաճելէն վերջ, մերժեց այն մեծաքանակ դումարները՝ զորս Զինական երախտագէտ կառավարութիւնն կը մատուցանէր իրեն, ի վարձատրութիւն իր ծառայութեանց։ «Իմ նպատակս էր, կըսէր, վերջ տալ անգութ արիւնհեղութեանց ու բարբարոսութեանց, և ուրիշ վարձ չեմ ակնկալեր»։ Սոյն անշահախնդրութեան ոգին ցոյց տուաւ նաև ի Սուսան, բաւականանալով մի փոքր մատով այն Թոշակին, զոր Եգիպտական կառավարութիւնն կամովին կ'առաջարկէր իրեն. «Չեմ ուզեր, կըսէր, ապրատէն կոշտուած դրամով հարստանալ»։

Երբ Կրէյվէնեան մէջ կ'պատերը իրը զինուորական պաշտօնեայ, բարեկամ եղաւ ապրատին ու էքեալին, անոք ու անօգնական մանուկներն կը կըրթէր թէ ինչպէս անձամբ դաստիօսելով և թէ դպրոցներ խրկելով զանոնք, և ապա գործ կը դանէր անոնց համար, բոլորով եռանդեամբ աշխատելով և աղօթելով անոնց համար։ «Աստուած օրհնէ գնդապետ Կորտանն» — դեռ միայն գնդապետ էր այն առեն — ասվոյական ապստալին էր Կրէյվէնեան երախտագէտ մանկանց, և այն բառերն յաճախ կը անուանէին նաև գլուած առնց պատերուն վրայ։ Այս բոլոր բարեգործութեանց համար չ'ունէր ուրիշ պարիւր իր Թոշակէն զատ և յաճախ ստիպուած էր պրկել ինքզինքն այլոց օգնելու համար։ Առթիւ մը իր մեկ տակեայ չքաղբութեան ծախուց բարեսիրական նպատակի մը գործադրելու համար։

Իւր մեծ փափաքն էր դերեվարութիւնն ջնջել ըստ կարելւոյն Ասիոյ մէջ և այս նպատակու էր որ յանձն առաւ Սուսանի կառավարչութիւնն, առն ճիգ թափից ի գլուխ հանելու իր նպատակը և յաջողեցաւ ոչչափ առեն որ ինքն ներկայ էր։

Միշտ հաւատարիմ էր Կորտան իր կառավարութեան, և երթ երբեք ուրիշ կառավարութիւնք պաշտօն յանձնէին իրեն, իւր գաշնագրին մէջ միշտ հոգ կը առնէր յիշել թէ այդ օրուան կառավարութեան պաշտօնն պիտի վարէր ոչչափ առեն որ իւր կառավարութիւնն չ'էր կարօտեր իրեն։ Այս էր ինչ որ պատահեցաւ անցնել առջեւ սկիզբն. Պէլճիոյ թագաւորն

Կորտանէն լանդրած էր երթալ ի Քոնկոյ շատ նպաստաւոր պայմաններ առաջարկելով. Կորտան յանձն առած էր յաւէտ այն ակնկալութեամբ որ հոն ևս կարող պիտի ըլլար դերեվարութեան ջնջման աշխատիլ: Ճիշտ այն ատեն ոսկայն իւր կառավարութիւնն կոչեց զինքն այլուր. երթալ ի Խարթում, խիստ աւելի դժուարին և անհրապոյր գործ մը, բայց Կորտան հնազանդեցաւ անմրմունջ:

Եւ ինչ էր այն պաշտօնն ի Խարթում, զոր Կորտան կ'սպասէր յօժարակամ. ազատել Եգիպտական զօրքն որք բոլորն ալ բնաջինջ լինելու վտանգի մէջ էին: Կորտան կը յուսար խաղաղութեամբ և առանց արիւնհեղութեան կատարել զայն, չը յաջողեցաւ, և յայնժամ լաւագոյն համարեց փակուիլ անապատին այդ հեռաւոր կեդրոնին մէջ այն դժբաղդ զօրաց հետ, զորս վրկելու գնացած էր, քան թէ լքանել զանոնք եւ իր անձն միայն ազատել: Ա.յս էր ահա զոր ըրաւ այնքան ամիսներ, դժնդակ ու անձկոտ ամիսներ:

Կորտանի ամբողջ կենաց մէջ, ի վերջոյ, կը փայլէր անսահման հաւատք յԱստուած, հետամուտ չ'էր պաշտօններու, այլ երբ պարտաւորութիւնն կամ պարագայք կոչէին զինքն որ և է գործ մը կատարել, կը կատարէր զայն իբրեւ Աստուծմէ ուղղակի իրեն յանձնուած գործ մը, այն կատարեալ վստահութեամբ որ Աստուած կարող է ամէն յաջողութիւն տալ իրեն որչափ հաճաձայն է իր իմաստուն ու աննենգաբարի նախախնամութեան հետ:

Ա.յսու պատճառաւ անխոնջ և հաւատարիմ աշխատութիւն ունեցած է իրեն յանձնուած բոլոր պաշտամանց մէջ: Երբոր Խալիլ Իսմայիլ փաշայ կը սպասէր զինքն որ կրկին յանձն առնու Սուդանի կուսակալութիւնն, ըսաւ թէ կընդունի զայդ պաշտօն բայց կը վախնայ թէ վերջը շատ դժուար պիտի լինի յաջողդ դանել. «քանզի» կ'ըսէր Կորտան, դժուար է մէկ մարդու վրայ միացած դանել այն երեք յատկութիւններն զորս ես ունիմ, երկաթեայ կաղմուածքն, արհամարհել զարծաթ, եւ արհամարհել զմահ:

Կորտանի ամենէն սիրելի ընկերն, սիմոփանքն ու քաջալերութիւնն էր իր Աստուածաշունչն: Նա ապրեցաւ և մեռաւ իրը երկիւղած. և այս է իր կենաց անօրինակ յաջողութեանց և իր նախանձելի համբաւոյն ճշմարիտ դաղտնիքն:

ՔԱՐՈԶ

Խօսեցեալ ի Բրօֆ. Յ. Ճեմիզեանէ

(Շարունակութիւն եւ վերջ, տես թիւ 63

Ներկայ դարուս մէջ բնական գիտութեանց յառաջադիմութիւնն մեծ եղած է. և ամեն ինչ ցոյց կու տայ թէ մարդիկ ապագայի մէջ դեռ նմանն չը տեսնուած եռանդեամբ և յաջողութեամբ պիտի հետազօտեն բնական աշխարհի բոլոր գաղտնիքներն. և այն սքանչելի զօրութիւններն որք շարունակաբար հրաշալիք կը գործեն ամենուրեք. պիտի զննեն դեռ նոր այժխուժիւ երկնի անհամար աշխարհներն և արեգներն. պիտի ուղղեն դեռ ամենէն հրաշալի հեռադիտակներն և գործիներն յերկինս ի վեր, տիեզերաց անհունութիւնը և անճառելի մեծութիւնն առաւել քան զառաւել ճանաչելու: Այդ բոլոր այս ներկայի և ապագայի հետազօտութեանց մէջ ինչ է այն որ ամեն բանէ աւելի և ընդ միշտ պիտի հետաքրքրէ զմեզ և պիտի գրաւէ մեր ամենէն խորին ուշադրութիւն և մտածութիւնն. ոչ ապաքէն այդ բոլոր զօրութեանց, այդ անճառ տիե-

զերաց Աղբիւրն, Պատճառն և Վարիչն: Ո՛հ, երբ կը դիտեմ ես անբաւ տիեզերքն, յորժամ կը հետազօտեմ և կը սովրիմ բնութեան և նաև բոլոր ընկերային կենաց զարմանազան և յաւերժական զօրութիւններն, երբ ինքզինքս ընկղմած կը գտնեմ այդ անծայր և անսպառ զօրութեանց մէջ. երբ կը սովրիմ Ես ոչ Ես իմ կեանքս միայն, ոչ Ես երկրագնտիս մարդկութեան ամբողջ կեանքն միայն, այլև այս մեր աշխարհի միլիոնաւոր դարուց կեանքն իսկ միայն կէտ մ'է ժամանակի անհուն ովկէանին մէջ, յայնժամ ոչինչ աւելի կը զրաւէ իմ ուշն քան զայս խորհուրդ Ես արդեօք այսքան յաւիտենական իշխանութեանց Տէրն ինչպիսի բնութիւն ունի, և որքան ալ որ շատ բան սովրիմ Անոր բնութեան և յատկութեանց վրայ բնութեան բոլոր երեւոյթներէն, տակաւին կուզեմ գիտնալ յատկապէս այդ անհուն էակին ներքին բնութիւնն, կ'ուզեմ գիտնալ զսիրտն. կուզեմ գիտնալ Նորա ներքին զգացմունք ինձ նման փոքր էակի մը նկատմամբ: Կը հարցնեմ ադոր նկատմամբ երկնից ճաճանչաւառ աստեղց, և այն արծաթեայ եւ լուին լոյսերէն ոչինչ կու գայ զոհացնելու զիս այս մասին և հրահրելու սիրտս. սակայն Քրիստոսի Աւետարանն, իբր նոր ինչ տիեզերք զարմանահրաշ կերպիւ կը յայտնէ ինձ այն անհուն սիրոյ, անհուն գորովոյ բնութիւնն որ այնքան կը յարմարի մարդկային բընութեան և մարդկային կացութեան: Անդ, այդ Աւետարանին մէջ կը ներկայանայ Քրիստոս իբր աննման գորովոմբ, իբր անբացատրելի սիրովը որ զինքն յանձնել տուաւ չարչարանաց և մահուան իսկ, և այսպիսեաւ, որքան հնար է զանհունն հասկնալորին մերձեցնել, կը բերէ կը մօտեցնէ զաստուածութիւնն մարդկութեան, կը կրէ աստուածային բնութիւնն իբր վրայ որպէս զի տեսնեն մարդիկ այն յաւիտենական էակին գորովալից սիրտն: Ի՞նչպիսի հրապոյր, ինչպիսի մխիթարութիւն, ի՞նչպիսի յայտնութիւն, ի՞նչպիսի զօրութիւն է այն որ կը գտնուի Աւետարանի այս յայտնութեան մէջ, և դեռ կ'ըսեն ինձ Ես Աւետարանն ոչ ևս պէտք է: Ե՞րբ առաւել պէտք եղած էր այն. երբ սորված էինք այսքան՝ աստուածային մեծութեան և փառաց վրայ. և երբ աւելի պէտք ունեցած ենք այն սիրալիր բնութեանն զոր Աւետարանն կը յայտնէ մեզ տիեզերաց յայտնութիւններէն կարի աւելի յատկութեամբ ու պայծառութեամբ. և յորժամ ապագայն հետզհետէ պարզէ մեր առջև, ինչպէս անշուշտ պիտի պարզէ, բնութեան զարմանալիքներըն, առաւել քան զառաւել Ծանկագին պիտի չը լինի մեզ Աւետարանն որ իւր նորածագ լոյսն խառնելով ընդ միշտ ի տիեզերաց բղխող լուսոյն հետ, ևս քան զեւս պիտի ծանօթացնէ մեզ էութեանց ամենէն գերագոյնն և բարձրագոյնն եւ պիտի մօտեցնէ զմեզ անհուն տիեզերաց անհուն Աստուծոյն:

Մեք ամօթ չեմք սեպեր ուրեմն զայդ Աւետարան. կուզեմք պահել զայն մեր կուրծքին վրայ. և կ'ուզեմք նաև ամեն ժամանակէ աւելի բարձրագլուխ պանծացնել առաջի աշխարհի. առաջի զարգացեալ մարդկութեան և զարգացեալ գիտութեանց. յիննեւտասաներորդ դարու և յամենայն դարս:

Եւ դարձեալ, ոչ ապաքէն դարուս յառաջադիմութեան ամենէն մեծ գործերէն մին եղած է մարդոյ արժէքն ճանաչել, և չէ որ ժամանակիս քաղաքակրթութիւնն կը պահանջէ մարդոյ կարևորութիւն ընծայել: Գրականութիւնն և գիտութիւնն այժմ ձեռք ձեռքի տուած կ'աշխատին մարդկային կեանքը բարձրացնել, և երանաւէտ գործել զայն, և ժամանակիս մեծագոյն խնդիրներն անոնք են որ կը վերաբերին մարդկութեան վիճակի բարւոքման, և մեք ամեն պատ-

ճառ ունիմք խորհելու Թէ ապագային մէջ այս խնդիրը ևս առաւել պիտի յուզուին և ևս առաւել կարևորութիւն պիտի ստանան: Եւ տակաւին Քրիստոսի Աւետարանն բոլոր ատոնց մէջ բարձրագոյն տեղն բռնած է և պիտի բռնէ ցմիշտ: Մտածեցէք Թէ որքան բարձր արժէք կը դնէ այդ Աւետարանն մարդոյ վրայ, և ամեն մարդոյ վրայ: Աւետարանի լուսովն նկատելով չկայ մարդկային էակ մը այնքան անարգեալ, այնքան ստորին, այնքան ոտնակոխ եղած որ տակաւին բարձրագոյն արժէքն չունենայ: Մտցառաբնակ Հոթենթոտացիք, Եթովպացիք, Ասիոյ ամայութեան Թափառայած ժողովուրդք, Ռուսիոյ անբերրի և անասհման դաշտաց վրանաբնակ ցեղերն, ովկէանեան կղզեաց վայրենիներն և այն ամեն բիւրաւորներն որք երկու կիսագնդոց վրայ սփռեալ են. միևնոյն աստուածային սիրոյն առարկայք եղած են. և ոչինչ այնքան բարձր արժէք կու տայ անոնց, ոչինչ այնքան փառաւոր կը պսակէ զանոնք քան այս զաղափարն որ այնքան պայծառապէս արտայայտուած է Քրիստոսի Աւետարանին մէջ: Դիտեցէք հին Յունական բոլոր քաղաքակրթութիւնն և արուեստից ճոխութիւնն, այն ոսկւոյ և մարմարիոնի ճոխութիւնն որ շռայլաբար կը վատնուէր դից տաճարներու և հայրենեաց յիշատակարաններու համար: Սակայն քան մարդկութեան արժէքն որչափ նուազ ճանչցուած էր: Կը պատմուի Թէ Ամէնքի մեծութեան և զարգացման ամենափառաւոր աւուրց մէջ, ոչ մի մեծ զօրավար, ոչ մի մեծ դիւանագէտ, ոչ մի Ալկիբիատէս կամ Փէրիկղէս կարէր համարձակել պատկեր մը կամ արձան մը ունենալ իր բնակարանի մէջ, զի Պրուետոն նուիրեալ էր պետութեան և չաստուածոց. ամեն ինչ անոնց համար էր և ոչինչ՝ մարդոյն համար: Բայց Քրիստոնէութիւնն բացարձակապէս կը յայտարարէ Թէ ամեն ինչ մարդոյ համար է, շաբաթն, այն նոյ իրական օրն իսկ մարդոյ համար է ու ոչ Թէ մարդ շաբաթու համար: Քրիստոնէական կրօնի հիմնական վարդապետութիւնն այս է որ Աստուած իր որդւոյն Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ օգնութեան ձեռն կը կարկառէ ամենէն Թշուառ և ամենէն մեղսալից մարդոյն. զայն վերականգնելու և յաւիտենական երջանկութեան արժանացնելու. և ասկից աւելի վսեմ զաղափար ուր կրնաք գտնել բոլոր արդի յառաջդիմութեան մէջ: Ժամանակիս ամենէն քաղցրալեզու բանաստեղծք, ամենէն մարդասէր գրագէտք դեռ արտայայտած չեն գաղափար մը որ այսքան գողտրիկ և այսքան գորովալից լինի մարդոց ամենէն Թշուառին համար: Եւ մեք միմէ այս մարդասիրական դարուն մէջ է որ ոչ ևս պէտք ունինք այն Աւետարանին որ կը յայտարարէ մարդասիրութեան ամենէն գտեալն և ամենէն բարձրըն: Երբ դարերն երկրիս վրայ աւելի բերեն մարդասիրութեան այս բարձր ոգին, երբ Վիքթոր Հիւկոյի «Թշուառներուն» յաջորդեն ուրիշներ ևս առաւել բոցավառեալ Թշուառին և անօգնականին սիրովն, տակաւին մարդասիրութեան բոլոր այս ցոլացմանց մէջ բոցի նման պիտի չվառի այն բարձրագոյն սէրն որ մարդկութեան համար արտայայտեալ է յԱւետարանի:

Ի վերջոյ յիշեմք նաև մի այլ կէտ: Ցամենայն կողմանց բարեկարգութեան ձայներ կը լսուին: Բոլոր քաղաքակիրթ Եւրոպա կը դղրդի, և ժողովրդոց մէջ ազգի ազգի շարժումներով և ձևերով կը պահանջուի քաղաքային բարեկարգութիւն և ընկերային բարեկարգութիւն: Ուրեք ուրեք ուժանակ իր սոսկալի պայթիւններով արձագանք կու տայ մարդկութեան այս պահանջներուն. և յորժամ ամեն ողջամիտ մարդ կը դատապարտէ ընկերավարականաց, ոչնչականաց և այլոց աւե-

րիչ և արիւնահեղ գործերն, սակայն ամեն ոք կ'զգայ Թէ արդի քաղաքակրթութեան մէջ և արդի ընկերային և եկեղեցական կազմակերպութեանց մէջ բարեկարգելի կողմեր կան: Ա.րդ, Քրիստոսի Աւետարանն յայսմ ևս մեծագոյն գործն ունի, զի բարեկարգութեան ամենէն հիմնականին ձեռնարկած է այն: Անհատական բարեկարգութիւնն ամեն ուրիշ հանրային բարեկարգութեանց հիմն է. և ոչ ոք կրնայ վայրկեան մը տարակուսիլ Թէ անհատական բարուց բարձրութեամբն և բարեկարգութեամբ կրնան ծագում առնուլ բոլոր հանրային բարեկարգութիւնները: Ունիմք ուրիշ զօրութիւն մը այս իննևտասաներորդ դարուս մէջ, այս բարեկարգութեան դարուն մէջ, որ անհատական բարքը բարեկարգելու և բարձրացնելու համար առաւել ազդեցիկ և առաւել հզօր լինի քան Աւետարանի զօրութիւնն: Եւ համայն ապագայ դարուց մէջ զանհատն և զազգերն բարեկարգելու համար ինչ մեծագոյն զօրութիւն կրնամք երեւակայել քան զայն զօրութիւն որ ըզմարդ և զազգերն կը մօտեցնէ ամեն կատարելութեանց և բարութեանց Աղբեր, Աստուծոյ:

Քրիստոնէութեան զօրութիւն և ազդեցութիւն կրնայ Թաղուած լինել առ ժամանակ մի մարդկային տգիտութեան և անփափաշութեանց մէջ, բայց անպահով լինիմք որ նորա գերազանց զօրութիւնն հուսկ ուրեմն ի վեր պիտի ելնէ և պիտի կատարէ գիւր մեծագոյն գործ: Կը պատմուի Թէ Ռափայէլ մեծահռչակ պատկերահանին նշանաւոր նկարներէն մին գըտնուեցաւ անգամ մը փոշեպատ և աւերեալ վիճակի մէջ: Նկարին մի մասն և այն իսկ աննշան մասն, հազիւ տեսանելի էր և ոչ ոք մտքէն կանցուներ Թէ մեծանուն նկարչին գլուխ գործոցներէն մին էր այն: Սակաւ ինչ սրբուելով և մաքրուելով, սակայն, տեսնուեցաւ որ մարդոց գլուխներու նման իրեր աղօտ կերպիւ ի տես կուգան: Եւ յորժամ մաքրողական դեղերու միջոցաւ սկսան աւելի ջանալ Թագուցեալ պատկերն յերեւան բերել, որքան մեծ եղաւ ամենուն զմայլումն երբ պայծառապէս յերեւան եկած տեսան այն քերովբէական բոցափայլ գլուխներն զոր Ռափայէլի մը վրձինը նկարած էր այդ իւր հրաշակերտին մէջ: Ժամանակի և տգիտութեան փոշին կրնան ծածկել Աւետարանի զօրութիւնն մեր աչքերէն. բայց Թօթափեցէք փոշին և պիտի գտնէք ոչ Թէ Ռափայէլի մը՝ այլ Աստուծոյ հրաշակերտն:

ՏԻԵԶԵՐՔ Ի ՏԻԵԶԵՐՍ

Եթէ երկնի մարմիններն դիտեմք արդի դիտութեան ընծայած լուսով, եթէ աչայ առջև բերեմք այն զանազանութիւնն որ կերեւի ոչ Թէ միայն անոնց մեծութեանց, դիրից և շարժմանց մէջ, այլ նաև այն վիճակաց մէջ իսկ ընդ որս սոքա կանցնին անհաշուելի դարուց հոլովմամբ, մտածութեան համար ամենախորին և բարձրագոյն առարկայներ կը գտնեմք: Լուսնեակ և երեւակ ահագին մոլորակներն կը ներկայեն մեզ մոլորակային վիճակ մը որ երկրիս և ուրիշ մոլորակաց վիճակէն կարի կանխագոյն է: Եթէ ընդեմք արեգակին կը գտնեմք ևս առաւել կանխայնի վիճակ մը, մինչդեռ կազանման ծերը կամ ինը կամ չոգենման աստղային զանգուածներն որք անհուն միջոցին մէջ ափառուած են, ցոյց կու տան մեզ ծանօթ եղած տիեզերական կազմութեանց ամենէն նախնական վիճակն: Միւս կողմանէ Հրատն ևս իւր փոքրիկ ավկիանոսով և անօդ մթնոլորտով մեզ կը ներկայէ աշխարհի վի-

ճակ մը որ երկրիս արդի վիճակին և լուսնի մահատիպ վիճակին մէջտեղն կը դանուի։ Եթէ կարող լինէինք առաւել դոհացուցիչ կերպիւ դիտել ղիայլածու, հաւանականաբար զայն ևս պիտի դանէինք լուսնոյ վիճակին չատ մերձաւոր վիճակի մը մէջ, այսինքն վիճակ մը որոյ մէջ դեռ պիտի մնանէ մեր երկիրն երկար դարերէ յետոյ. մինչդեռ Արեւսեակ մոլորակն, որչափ կարելիք դատել, թէպէտ սակաւ լինչ փոքրագոյն է քան զերկիր, կը ներկայացնէ երկրիս արդի վիճակէն աւելի կանխային վիճակ մը։

Գալով լուսնին, կրնամք զայն նկատել իբր այնպիսի աշխարհ մը որ բոլոր այս վիճակներէն երկար առնէ 'ի վեր անցած լինելով՝ այժմ հասած է վիճակի մը որ մոլորակի մը մեռելութիւնն կրնայ համարուիլ։

Պէտք չէ սակայն ենթադրել թէ նորա մակերևոյթին վրայ ամենևին փոփոխութիւն տեղի չունենար. ընդհակառակն լուսնի վիճակին մի քանի մտանաւոր յատկութիւններն՝ անշուշտ կարգ մը փոփոխութիւններ յառաջ կը բերեն հոն այնպիսի արագութեամբ մը որ նմանն չեմք տեսներ աստ յերկրի։ Այսպէս լուսնոյ յոյժ երկար օրերն, նորա անջուր վիճակն և անօդ մթնոլորտն անշուշտ բաղդատաբար կարի արագագոյն կերպիւ կ'նպաստեն լուսնի մակերևոյթն փչրելու։ Լուսնի երկար և խիստ ոլթագին ցերեկներուն մէջ նորա մակերևոյթի ժայռերն 'ի հարկէ բաւական պիտի ընդարձակին չափազանց ջերմութենէն, վասն զի ջերմութիւնը եռացոյց ջուրի աստիճանէն աւելի կը բարձրանայ հոն։ Եւ նորա երկայն դիշերներուն մէջ ցուրտն մեր երկրի սառուցեալ սահմաններու ցըրտէն շատ աւելի սաստիկ կը լինի, որով անշուշտ վերստին կը կծկին ժայռերն։ Այս փոխադարձ ընդարձակումն և սեղմումն տակաւ առ տակաւ կը փշրէ լուսնի մակերևոյթի ամենաբարձր և ամենէն դահալէժ մասերն, և անտարակոյս երկար ժամանակէ (այսինքն քանի մը հարիւր միլիոն տարիներէն) վերջը, լուսնին մակերևոյթին բոլոր խորտուբորտութիւններն պիտի չնչուին այսու կերպիւ։ Սոյն փոփոխութիւնք, զորս լուսնի մակերևոյթն մեծամեծ հեռադիտակներով և զգուշութեամբ դիտողները ճանչցած են, ամենքն ալ առանց բացառութեան խորտակման այս չարունակական և աստիճանական գործողութեանց կրնան ընծայուիլ։ Լինէ անուն հրաբուխի բաժակին անկերևութիանալն միայն այս կերպիւ կրնայ բացատրուիլ։ Այս բերան մինչև իսկ փոքրագոյն հեռադիտակներով դիտուած և լուսնի քարտէսներու մէջ իսկ առնուած էր։ Տասը տարի յառաջ Շըմիտ որ խիստ նշանաւոր լուսնագիր մ'էր (selenographer) և իր բոլոր կեանքը նուիրած էր ղլուսին դիտելու, տեսաւ որ ոևս կերևէր այն։ Ուրիշ աստեղաբաշխք յայնժամ հետաքրքիր լինելով՝ հզօրագոյն հեռադիտակներով զինուած՝ երկրի ամեն կողմերէն սկսան դիտել, և դտան որ այն ահագին բերանը աչ մենաղօրաւոր դիտակներով իսկ հազիւ տեսանելի էր։ Լուսնի մէջ եղած զօրութիւնները բոլորովին կարող են տասը նման տեղացեալ ժայռեր փշրել և կործանել, որպէս կործանեցին այն ահագին ժայռերն որք երբեմն կը չրջապատէին սոյն լոյս խառոչն։ Թէ

այս օրինակ փոփոխութիւններով ցոյց տուած կենդանութիւն մը տակաւին կը մնայ լուսնին կազմութեան մէջ, ոչ թէ միայն հաւանական է, այլ ըստոյգ է. բայց բուսականութեան վերաբերեալ փոփոխութիւնք զոր ոմանք երբեմն կը տեսնէին, պատիր և անհիմն են։ Այժմ բոլորովին ստոյգ կերևի թէ լուսնին ամենայնիւ մեռեալ է։ Ցիրաւի իւր կազմութիւնը դեռ ևս կը կրէ նիւթական յեղափոխութիւններ, բայց ինչպէս որ մեռեալ մարմնոյ մը վրայ եղած փոփոխութիւնք տակաւին կենսականութեան գոյութեան նշան չեն կրնար համարուիլ, նոյնպէս նաև սոյն փոփոխութիւնք չեն ցոյց տար թէ լուսնին մոլորակային իրական կեանք ունի։ Դարձեալ, ստոյգ կերևի թէ արեգակնային դրութեան բոլոր անդամները և արեգակն ինքն իսկ պիտի անյնին բոլոր այն վիճակներէն, ընդոր անցած է լուսնին դէպ ի մահ կատարած իւր յառաջադիմութեան մէջ։ Այս գնատոյ իւրաքանչիւրն չարունակաբար կը ցոլացնէ պիւր ջերմութիւն դատարկութեան մէջ, այնպէս որ իւրաքանչիւրն վերջապէս պիտի հասնի ջերմութեան միևնոյն մահաբեր աստիճանին, ըստ որում կենսականութիւնը ջերմութեան ատիճանէ կախումն ունի։ Վանորոյ միջոցի մէջ գտնուած իւրաքանչիւր գունա հաստատապէս կը յառաջանայ դէպ ի տիեզերական մահ։ Եւ ոչպէս որ մեր իմացականութիւնը կրնայ դատողութիւն մը կազմել տիեզերայ վրայ, այդ դատողութիւն սա լինել կը թուի թէ տիեզերայ մէջ գտնուող իւրաքանչիւր մարմնոյ այս ի մահ ունեցած հակումն, կը պարունակէ իւր մէջ նաև ամբողջ տիեզերայ դէպ ի մահ ունեցած հակումն։ Ցիրաւի կրնայ ըսուիլ թէ քանի որ տիեզերք ի հարկէ անհուն է, մինչդեռ մեք հանուսոր եմք, չեմք կարող այս օրինակ եղրակացութիւններ ընել այն տիեզերայ համար զոր, թող հասկնալն, ըմբռնելն անգամ անհնարին է մեզ համար։ Սակայն պարտ է ընդունիլ թէ, եթէ երբեք մեր տարամաբանող կարողութեանց վրայ կրնամք վստահիլ, ըստ մեր պիտութեան՝ ուղիղ լինել կը թուի սա ենթադրութիւն թէ տիեզերայ կեանքն արդեամբ վախճանած պիտի լինի, երբ միջոցին մէջ գանուած ամենէն մեծ, և հետևաբար ամենէն երկար ապրող գունան, իրը աշխարհ, իւր մահուան հասնի։ Որչափ որ դիտեմք, այս ըստ մեր տեսութեան ապացուցեալ, բայց իրօք անհասանալի եղրակացութենէն խուսափելու մէկ ճամբայ մը կայ միայն։ Զկրնար ըլլալ որ ինչպէս որ մարդիկ հին ժամանակայ մէջ երկիրը տիեզերայ կեդրան համարելով սխալած էին, ինչպէս որ սխալած էին կարծելով թէ բոլոր ժամանակին կեդրոնը՝ ժամանակի այն չրջանն է ընդ որ երկիրս այժմ անցնելու վրայ է, նմանապէս սխալած լինին կարծելով թէ տիեզերք միայն այս տիեզերքն է զոր մեք այժմ ըմբռնելու կարող եմք և յորում կապրիմք այժմ։ Զկրնար ըլլալ որ մերինէն բարձրագոյն կարգի տիեզերք մը գոյութիւն ունենայ, որուն մեր տիեզերքը այնպիսի առնչութիւն մը ունենայ՝ ինչպիսի առնչութիւն մը որ միջոցին երթերը մեր տիեզերայ նիւթին հետ ունի, և չկրնար ըլլալ որ այն բարձրագոյնէն վեր, բարձրագոյն և ևս բարձրագոյն տիեզերքներ գտնուին առանց սահմանի։

Եւ նմանապէս չկրնար ըլլալ որ միջոցին եթերն, որոյ վրայ թէպէտ հաւատաւոր, այլ միայն անուղղակի կերպիւ գիտեմք, մեր տիեզերքին աւելի սաղմն կարդի վերաբերող տիեզերքի մը նիւթն լինի, մինչդեռ անկէ սաղմնագոյն և այդ սաղմնագունէն աւելի սաղմն տիեզերքները դանուին առանց սահմանի։ Եւ ինչպէս որ մեր տիեզերայս մաշած զօրութիւններն մեզմէ սաղմն եղող տիեզերայ մէջ կը թափին, չկրնար ըլլալ որ մեր տիեզերքն ևս զօրութեան պաշար ընդունի մեզմէ բարձրագոյն եղող տիեզերքէ, այնպէս որ փոխանակ այն բացարձակ սկիզբին և այն բացարձակ վախճանին զոր կը թուէր թէ կը ճանչնայինք, արդեամբ միայն չարունակական փոխատուութիւն մը լինի բարձրագոյն և սաղմնագոյն կարգի տիեզերայ մէջև, որք ամենքն 'ի միասին կազմեն միայն ճշմարիտ տիեզերքն. այս տիեզերայ կարգերն ալ անհուն լինելով, ինչպէս որ իւրաքանչիւրն անհուն է։ Աննախընթաց այս բազմապատկեալ անհունութեանց մէջ ինքզինքնիս կորսնցուցած կը դանեմք. բայց նոյնպէս նաև ինքզինքնիս կը կրկնենք միջոյի և ժամանակի անհունութեանց մէջ որոց մէջ ձգուած է մեր փոքրիկ կեանքը, մինչդեռ անհուն վաստուի դաշտնիքն որ, երբ մեղ ծանօթ տիեզերքն նկատեմք՝ անքննելի կերևի, հնարաւոր մեկնութիւն մը կը դանէ, երբոր ընդունիմք թէ կան տիեզերքներ որ կը վերաբերին մեր այժմեան ճանչցած տիեզերքէն տարբեր կարգերու։

ՍՈԿՐԱՏ ԵՒ ԴԵՄՈՍԴԷՆԷՍ

Սոփրոնիսկոս անուն արձանագործի մը որդի էր Սոկրատ որ քիչ մը ժամանակ իւր հօրը քով արձանագործութիւն ընելէ վերջ, ինքզինք բոլորովին փիլիսոփայութեան տուաւ, և հրապարակներն կամ ընտանեկան շրջաններու մէջ դատատուութեամբ կուզէր ամենուն բարքը ուղղել։ Կը ջանար մանաւանդ իւր այլոց սովրեցուցածներն, գործքովը կատարել։ Յաղաղութեան ատեն էր ճիշտ օրինապահ, և անվերի կը կատարէր քաղաքացւոյ մը պարտականութիւնքն, պատերազմի ատեն ալ էր անուանի քաջասրտութեամբը։ Պոտիտէայի պաշարման ատեն Ջինամեաց ձեռքէն ազատեր էր զԱղկիբիադ և Դելիոնի պատերազմի մէջ ևս մահուանէ ազատեց զՔսենոփոն։ Սոկրատ ունեցաւ շատ աշակերտներ, որոց մէջ անուանիներն եղան Քսենոփոն Աղկիբիադ, Անտեսթենէս և Պղատոն։

Ի վերայ այսր ամենայնի, որպէս ամեն մեծ և աղէկ մարդու, նոյնպէս Սոկրատայ Ջինամիներն շատցան և նոյն իսկ իւր Անետոս և Մելիտոս աշակերտները սկսան զայն բամբասել իբրև ամբարիշտ և երիտասարդաց բարքն ապականող, և ուզեցին որ ի մահ դատապարտուի։ Սոկրատ՝ Թէպէտ յամենայնի զինք արդարացուց, դատաւորք սակայն դարձեալ իբր յանցաւոր դատապարտելով իրեն Ժողովին որ սա երեք պատժէն մին ընտրէ, կամ տուգանք, կամ աքսոր և կամ մշտնջենական բանտ։ «Ես իմ հայրենեացս ըրած ծառայութեանցս համար՝ պատասխանեց Սոկրատ, արժան է որ տերոնեան ծախիք կերակրուիմ»։ Բարկացան դատաւորք և վճռեցին որ մոլեխինդ խմելով մեռնի։ Եւ քան որում պատճառաւ մի մինչ մէկ ամիս ուշացաւ այս վճռոյն գործադրութիւնն, Սոկրատ պատեհութիւն ունեցաւ բանտին մէջ խո-

սիլ իւր աշակերտաց հոգւոյ անմահութեան, աս կենաց կարճատեւութեան ու Աշուառութեան և բարեբարոյ քաղաքացւոյ մը պարտուց վրայ, իւր խօսքերէն մի քանին ասոնք են,

« Այլք որչափ ալ մեզ հետ անիրաւ բար վարուին, մեզ պէտք չէ անիրաւ ըլլալ » :

« Քաղաքացւոյ մը առաջին առաքինութիւնն է հնազանդիլ հայրենեաց օրինաց » :

« Ճշմարիտ փառքը՝ առաքինութիւնըն է » :

« Մարդ որքան քիչ բանի կարօտ լինի, այնքան աւելի աստուածոց կը մօտենայ » :

« Մարդս միշտ իւր կրքերուն հետ պիտի մարտնչի, և այլոց կրից հետ խաղաղութեամբ պիտի քալէ » :

« Երջանիկ ըլլալու համար պէտք է որ մարդս ըլլայ լաւ ազգական. լաւ բարեկամ և լաւ քաղաքացի » :

Ապողոդորոս անունով իւր աշակերտներէն մին երբ ըսաւ, « Կը ցաւիմ այս բանին համար որ անիրաւութեամբ պիտի մեռնիս » , պատասխանեց Սոկրատ . « Կուզէիր ուրեմն որ յանցաւոր մեռնէի :» Երբ դահիճը բերաւ մոլեխինդը, Սոկրատ անվրդով կերպով առաւ ձեռքէն և խմեց. նախ քան զԲրիստոս 400 Ամին:

* * *

Դեմոսթենէս դարբինի մը զաւակ էր, իւր հօրը մեռնելէն վերջը ուսման պարապելով. Պղատոնի և Թուկիտիտեսի գրքերը կարդաց և ամեն բանէ աւելի ճարտասանութեան սիրահար մ'եղաւ , Ինչպէս լեզուն էր պակասաւոր, ձայնը տկար և շունչը կարճ: Ճարտասանութեան առաջին փորձը իւր խնամակալաց վրայ ըրաւ, որ հօրը իրեն համար Ժողած ստակը վատներ էին և շատ գումարներ տուժել տուաւ անոնց. ապա յաղթութեամբ քաջալերեալ, ուզեց նաև հրապարակախօսութիւն ընել, ծաղրեցին սակայն և ամենքը վրան սուլեցին:

Այս նախատինքին վրայ չվհատելով՝ մտադիր եղաւ որ յաղթէ բնութեանը. բերանը խիճ դրած լեռներու վրայ և ծովեզերքը պտըտելով, շատ տողեր բարձրաձայն կընթեռնուր որով լեզուն ուղղեց և երկայն դարձուածները մէկ շունչով ըսել կարողացաւ: Ուրիշ պակասութիւն մը ունէր, անդադար ուսերը վեր վեր կը վերցնէր, և ասոր ալ յաղթելու համար՝ ուսին վրայ վերէն նիզակ մը կախեց, որ ուսը Ժողուելուն պէս անոր զարնուելով ցաւի: Ձեւերն ու շարժումները ալ ուղղելու համար, նախ հայելիին առջև կը խօսէր իւր ճառը և յետոյ ժողովրդեան առջև կը խօսէր: Ամիսներով ստորերկրեայ խցիկի մը մէջ առանձնանալով, աղօտ կանթեղի մը լուսով հրաշալի ճառեր կը շարադրէր, ասոր համար Ջիթահոս կըսէին:

Ան հռչակաւոր մարդուն ճարտասանութիւնն էր ծանր, զօրաւոր, անաչառ և սաստիկ: Անգամ մը երբ իր Ջնամուոյն Եսքինէսի յաքսոր դատապարտութիւն իմացաւ, յայնժամ շատ մը ստակ բռնի Եսքինէսի նուիրեց: Եսքինես սկսաւ լալ և երբ պատճառն հարցուեցաւ, « ինչպէս չը ցաւիմ, պատասխանեց. այսպիսի հայրենիքէ մը ելնեղուս, ուր Ջնամիներս իսկ այսպէս առատաձեռն են, պիտի գանգմ ուրիշ տեղ արդեօք այսպիսի բարեկամք: »

ՄԻՀՐԱՆ

ՊոտոսՋոյ, Փետրուար 5

ՆԱՄԱԿ

. . . Խմբագիր Բիւրակն ազգօգուտ Լրագրոյ

. . . Տէր

Տեղւոյս ՍէՋեան ընկերութեան հաստատուն վարժարանի տեսուչ և գործակատար Մ'եծ. Մնացական Էֆ. Սէմէրճեան իւր շրջագայութենէն դարձած աստէն Եօզղատ երԹալով՝ ի ներկայութեան

քաղաքական Ժողովոյ իւր հանգանակութեանց հաշիւները Տնօրէն Ժողովէն վաւերացուելէ յետոյ գիւղս ժամանեց, բերելով իւր հետ վարժարանիս համար տասն հատ մեծադիր աշխարհացոյց քարտէսներ ընդ որս օգտակար ամեն տեսակ լրագիրներ, և հանդէսներ մէյմէկ տարեկան, հանդերձ Հայերէն, Տաճկերէն և Դաղիերէն երեսուն հատոր ընտիր գիրքերով զոր նուիրած է Մեծ. Մխիթարեան էֆ. Քիւրքճեան հանդերձ մի քաջալերական նամակաւ ի խրախոյս և յառաջադիմութիւն [վարժարանիս. խոստանալով նաև ուրիշ նուիրատուութեամբք ճոխացնել վարժարանիս Ծանգարանն ի խորին երախտագիտութիւն և ի գոհունակութիւն հանուր գիւղացւոց:

Ի փոխարինութիւն յիշեալ բարեջան Տեար ազգասիրական և ուսումնասիրական եռանդեան, անցեալ կիւրակէ օր յատուկ հանդիսաւոր պաշտօն մատուցեցաւ յեկեղեցւոջ վան բարեյիշատակ ծնողաց նորին ի ներկայութեան Թէրզիլիի և շրջակայ գիւղերու բնակչաց: Ցետ աւարտման եկեղեցւոյ կղերականք և ժողովուրդք երգեցիկ մանկանց առաջնորդութեամբ ելին ի վարժարան որ շքեղապէս զարդարեալ էր ուր նախ կարդացուեցաւ յիշեալ բարերարի գողտրիկ նամակը որ բուռն ծափահարութիւններով ընդմիջեցաւ, ապա Մեծ. Մնացական էֆէնտի ի բեմ ելնելով ուսման և գիտութեան վրայ համառօտ բայց ազդու ատենախօսութիւն մ'ըրաւ և ջերմ շնորհակալութիւններ ձօնեց առ յիշեալ Մեծ. Բարերարն որ հանգոյն ժրաջան մեղուի կը տքնի ի յառաջադիմութիւն վարժարանաց որ արդարև տիպար մ'է ազնիւ և ճշմարիտ Հայութեան:

Վարժարանիս Տնօրէն դասատու Մեծ. կարապետ էֆ. Պօսիկեան ևս ազգասիրութեան վրայ իմաստալից բանախօսութեամբ մը գհանդիսականս ի քաջալերութիւն և յեռանդն գրգռելէ յետոյ, մի քանի աշակերտաց այլ և այլ նիւթերու վրայ ճառեր ընծերցան և բաղդր երգեր նուագեցին: Հուսկ ուրեմն հանդէսը վերջացաւ ստորագրելոցս բարեմաղթութիւններով և օրհնութեամբ: Անկեղծայ եմք որ սոյն շքեղ հանդէս խորին տպաւորութիւն ունեցաւ ժողովրդեան վրայ որք մնկնեցան ի խինդ վառեալ: Բաջայոյս լինելով որ Մեծ. Քիւրքճեան էֆէնտի սոյն ազգասիրական ոգւով իւր համակրութիւնն ու սէրը երբեք չպիտի պակսեցնէ ինչպէս այլ կրթական հաստատութեանց, նոյնպէս և Սեծեան վարժարանիս, երախտագէտ սրտիւ կենդանութիւն մաղթելով՝

Մնամք Հոգագարձուք
Վարժարանիս որ ի Թէրզիլի,
ԳՐԻԳՈՐ ՔԱՀԱՆԱՑ
. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԱՀԱՆԱՑ
1884, Դեկտեմբեր 1

. . . Համբաբրապետ Բիւրակն ազգօգուտ Լրագրոյ

Բաղաքիս Խորէնեան ասնուց ընկերութեան տարեկան հանդէսը մեծաւ շքով տեղի ունեցաւ տարւոյն առաջին օրը համանուն դպրոցի մէջ: Ազգ. ժողովոց ուսումնասէր անդամք ոմանք, մի քանի կառավարական պաշտօնեայք, Աւետարանական ազգայնոց Արժ. Քարոզիչն, դաստատուն և այլ բազում պատուաւոր Ծաղեցիք փութացած էին պատուել իրենց ներկայութեամբ սոյն հանդէսն. կրթական հանդէսը սկսաւ ժամը 4 ին, նախ խօսեցաւ ընկերութեան նախագահ Մխիթարեան էֆ. Քիւրքճեան պարտաճանաչութեան վերայ, և կնքեց իւր բանախօսութիւնն նոր տարին շնորհաւորելով, ապա յաջորդեցին երգք և ընդ մէջ մի քանի ճառեր ընկերութեան անդամոց կողմանէ, ապա Խորէնեանի փոքրիկ սաներ զեղեցիկ և բարոյալից տրամախօսութիւն մը կա-

տարելով մեծ խինդ պատճառեցին ներկայից, և որոց յաջորդեցին հանդիսականներէն Յակոբ Միքաելեան և Յարութիւն Արմաղանեան էֆէնտիներ (քարոզիչ Աւետարանականաց) որք ընտիր բանախօսութեամբք ընդհանուրին մեծ գոհունակութեանց արժանացան: Հանդէսը վերջացաւ Փիւրբեհան էֆ. ի բոլորանուէր բարեմաղթութեամբն ձօնեալ առ բարեզուէ կայսրն Թուրքիոյ, և առ հաւատն բարերարս ազգիս և ջերմագոյն շնորհակալեօք առ հանդիսականս և ամառարս ընկերութեան, հուսկ ապա հանդիսականաց շաքարեղէն և մրգեղէն բաշխուեցաւ:

Օգոյն ընկերութիւնը նպատակ ունի իւր ունեցած մատենադարանով ընթերցմունծը ծաւալել և օգտակար բանախօսութիւններով հրահանգել վարժարանի արդի և նախորդ սանուց մտքերն, և հայթայթել զպրոցական չքաւոր սանուց պիտոյքըն, կը մաղթեմք սրտագինս որ այսպիսի բարենպատակ ընկերութիւններ բազմանան ողջոյն հայաբնակ գաւառաց մէջ: Առիթս ընդունեցէք սրտաբուղխ բարեմաղթութիւններս ձեր Ծանկազին կենաց երկարութեան և սիրեցեալ ազգիս բարեբաստութեան համար:

Մնամ Ձերդ

Ց. Ս. ԷՆՓԻԿՃԵԱՆՑ

Եօզկատ, 10 Յունվար 1885

ԲԻՒԶԱՆԴ. — Ընթերցասիրութիւն եւ ուսմունք բնական սարերք են ճշմարիտ քաղաքակրթութեան: Կրօնական ղեկամանց մէջ եւս յառաջադիմելու համար հարկ են ուսումն եւ ընթերցասիրութիւն: Ընթերցասիրութիւն եւ ուսմունք կը բարձրացնեն զմարդկութիւն մեծապէս նպաստելով մտաց եւ սրտի կրթութեան: Արդ, նոքա որ քուն կը գործեն եւ կ'աշխատին ի ծաւալումն յիշեալ երկուց տարերց, արժանի են մարդկութեան ճշմարիտ բարեկամներ անուանուելու:

Ա Զ Գ Ա Յ Ի Ն

Երուսաղէմի Ամեն. Եսայի Պատրիարքն թէպէտ պատրաստուած էր մեկնիլ մայրաքաղաքէս այս Եչ. օր, սակայն բարեդիպ առթիւ մը պարտաւորեցաւ յետաձգել գիւր ուղեւորութիւն մի քանի օր եւս:

Ն. Սրբազնութիւն իւր մայրաքաղաքէս մեկնումը պատգամաւորութեան մը միջոցով երախտագիտական շնորհակալութեամբ հանդերձ վեհ. կայսեր յայտնած միջոցին, Նորին կայսերական վեհափառութիւնն հանդերձ փոխադարձ բարեւներով եւ դոհունակութեամբ ծանոյց միանգամայն թէ՝ կը փափաքի որ Եսայի Պատրիարք շաբաթ մը եւս յետաձգէ գիւր մեկնումն եւ թէ նոյն միջոցին իւր ներկայութեան կուզէ ընդունիլ զինքն:

Ազգ. վարչութեան խառն ժողովն այս Դշ. օր ի նիստ գումարուելով միաձայնութեամբ ի հրաւիրակութիւն ընտրեց նորընտիր Պատրիարքին՝ երկու եպիսկոպոս, մէկ վարդապետ, մէկ քահանայ եւ նաեւ զԲաիրամ Բէհեաթը էֆէնտի որք յԵրուսաղէմ պիտի ուղեւորին երթ վեհ. կայսր վեհապետեան Սրբազանի ընտրութիւնն վաւերացնէ:

Գոհութեամբ կը տեսնեմք Ազգ. լրագրաց մէջ Յունիսեան Հայրիկի իրրեւ առաջին ընտրելի ներկայացուիլն կաթողիկոսական գահուն, որ երկար առնէ ի վեր թափուր մնացած է: Նորին Սրբազնութեան բարձր արժանիքն արդէն շատ փորձերով ճանչցուած է թէ ի մայրաքաղաքիս եւ թէ ի գաւառս, եւ կարծեմք թէ ոչ ոք պիտի կարենայ ո եւ է առարկութիւն մը յառաջ բերել նորա արժանաւորութեան դէմ:

Աւետ. Ժողովրդեան Վարչական Ժողովոյն կողմէ պատգամաւորութիւն մը այս օրերս դարձեալ պիտի ներկայանայ Արդարութեան գործոց նախարարին Ազգապետի խնդրոյն համար: Ցաւալի է Աւետ. Ժողովրդեան անկազմաւորեալ կացութիւն, եւ երբ ու ինչպէս վախճանի մը պիտի յանգի վերջապէս չեմք գիտեր:

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ

Հետեւեալ յօդուածն Օրիէնթիէլ Էվէրթայզըրէն թարգմանելով կը դնեմք։

կեդրոնական Ասիոյ խնդիրն այս օրուան ամենէն հրատապ խնդիրն լինել կը թուի։ Անգլիա լիովին զբաղուցեալ է։ Ռուսասիրական սրնգաց ողբիչ եղանակներն եւ Լորա Սալիսպըրիի ահագին քարտեսներու վրայ ըրած օդային խօսքերն ներհեցուցեր էին զնա։ Յորին եղաւ Անգղիոյ նիրհն։ եւ իւր գլխոյն վրայէն Զարին վաչտերն անյողդողդ քայլիւք յառաջ կը չուէին առանց լսելի լինելու։ կործանեալ խանութիւններէն օգնութեան համար ազաղակ կ'ամբառնար։ Տակաւին Բրիտանական կառավարութիւնն իւր աչերն փակեալ կը պահէր։ Ալեքսանդր կայսրն իւր Աւստրիական եւ Գերմանական կայսր եղբայրներն հիւրընկալեց 'ի Սքերնիէվից։ Նոքա խնճոյից ու որսորդութեան զուարճութիւններն 'ի միասին վայելեցին, եւ Պիզմարք իշխանին պատրաստած բարեկամութիւնն հաստնցաւ երից կայսերաց դաշնադրութիւն մը լինելու։ Անգղիական նախարարութիւնն կենդանութեան նշաններ ցոյց տուաւ եւ սկսաւ սակաւ մի հետագրգրիլ, բայց երբ լսուեցաւ թէ համայն աշխարհական խաղաղութեան տիրապետութիւնն սկսած է, դոհունակութեամբ մէկ կողմէն միւս կողմն դարձաւ եւ սկսաւ վերստին խորդալ։ Ցանկարծ օտարոտի լուրեր հասան 'ի Լոնտոն։ Մէրվի ընծայուած էր Ռուսական հովանաւորութեան երկրայելի պարգեւն. Պ. Կլատսթընը ու Լորա Կրանվիլ ելան նստան իրենց մահճաց մէջ եւ յառեալ մնացին։ Հնա՞ր էր որ ճշմարիտ լինէր։ Դժբաղդաբար լրոյն մէջ սխալմունք չկար երբեք։ Յայնժամ այս նախարարք յիշեցին թէ Աֆխանխսթան մը կար։ Բանակցութիւնք սկսան Ս. Բեդրսպուրկի հետ, եւ այսի ծագումն առաւ համաձայնութիւն մը, երկուստեք գործակալները ղրկելու եւ ճշդելու իմիրին իշխանութեան սահմաններն։ Պատշաճ ժամանակին Սըր Փիթըր Լըմսըն եւ իւր ստորակարգեալք հասան սահմանեալ վայրն, բայց Ռուսական ներկայացուցիչ չկար։ Փոխան նորա՝ զօրավարք եւ զինուորք ամեն ազգմական հանդերձանօք կ'երեւէին, եւ սոքա երագաբար կը չուէին դէպի Հէրաթ։ վեց ամիսք անցան եւ տակաւին Սըր Փիթըր Լըմսըն կ'ըսպասէ, մինչ Զարին զօրքերն եւս քան զեւս կը մօտենան նորա բանակատեղւոյն։ Իրողութիւնք ոչ եւս կըրնան ծածկուիլ։ Հուսկ ուրեմն Անգղիա կը զարթնու տեսնել զիւր վտանգ։ Այժմ գիտէ նա թէ միանգամ եւս խաղ եղած է իրեն։ Արծիւն իւր Հնդկային կայսերութեան արտաքին դռներն հասած է։ Ո եւ է ժամ կրնայ մեզ լուր բերել թէ՝ իրօք սկսած է այն կռիւ ուր կսպասէ աշխարհ այսքան տարիներէ հետէ։ փունճէհ, որ Լիվրի երկրին քաղաքներէն մին է, արդէն սպառնալեայ ենթարկեալ է եւ Աֆխանք կը պատրաստուին զինու զօրութեամբ վանել օտար յարձակումն. բարկութեան ատեն հրացանի միակ հարուած մը կրնայ պատճառ լինել որ երկու կողմանք դիմեն ի սուր։ Անգղիոյ անմիջական երկիւղն Հէրաթի ապահովութեան համար է, կատարելապէս անօգուտ է ապահովութիւնները տալ իրեն թէ՝ Ռուսիա զայդ քաղաք գրաւելու դիտաւորութիւն չունի։ Անգղիա լուսադոյն երաշխաւորութիւններ կը պահանջէ այժմ։ Անգղիական ժողովրդ այդ տեսակ պաշտօնական խոստմանց մասին բաւական փորձառութիւն ունեցաւ, կը յիշէ Խիվայի բաղդն։ Թէ ինչպէս Անգղիացիք իրենց վրէժն լուծեցին Ռուսիոյ այդ խաղութեան հետ ունեցած վարմունքին համար՝ յայտնապէս տեսնուեցաւ երբոր Ալեքսանդր Բ. այցելեց զիւր դուստր ի Լոնտոն։ Նախատալից լեզու չգործածուեցաւ բնաւ յորժամ այդ վեհապետն կ'անցնէր Լոնտոնի փողոցներէն, բայց ժողովրդեան դժգոհութիւնն յայտնապէս ցոյց տրուեցաւ նմա սրտին լուսթեամբ եւ անհամակիր դիմօք։ Սակայն, թէպէտ Խիվայի երկրակալութեան առեն Անգղիոյ մէջ

զգացումներն խիստ դառն էին, Մերվի դլատումն զարթոյց հզօրագոյն ցասումն եւ զայրոյթ։ Յաջորդ քայլն է Հերաթ, եւ Հերաթի համար ազգն պատրաստ է ի կռիւ։ Զայն դրաւելու համար Ռուսիոյ կողմանէ ոեւէ չանք պիտի նկատուի իբր պատճառ պատերազմի, ոչ բոլորովին օրինաւոր, այլ բացարձակապէս անխուսափելի։ Զհերաթ Զարին ձեռք չձգելու այս որոշում բանաւոր պատճառոյ վրայ հիմնեալ է։ Եթէ Ռուսք այդ բերդն առնան, Թերեւս Հնդկաստանի բանալին ունեցած պիտի չըլլան, բայց անշուշտ նորա ապահովութեանը չափ նահապար սպառնալու դրիւ մէջ պիտի դըտնուին։ Այժմ ըստ որում Անգլիա որոշած է ամեն զոհողութիւն ընելով պաշտպանելու ինչ որ Հնդկաստանի պաղտոյն կը կոչուի, ի հարկէ պարտի իւր սուրը պատեանէն հանել ի պաշտպանութիւն Հնդկաստանի դրան, որովհետեւ տեղոյ մը պաղտոյին համար պատերազմի ելնել եւ միեւնոյն առեն թոյլ տալ որ անոր ամրութիւններն քանդուին առանց ոեւէ ընդդիմութեան, խիստ անպատասխանական գործ մը պիտի լինի, մինչեւ իսկ արդի ժամանակայ Բրիտանական նախապարութեան մը համար։ Ուստի կը յուսամք որ Սըր Լուսարար Թորնթըն արդէն հրահանգ ընդունած է Ռուսական կառավարութեան զգացնելու իրաց վիճակը եւ պարզօրէն յայտարարելու թէ՝ Անգլիական սուիններ պիտի պաշտպանեն զԱֆղանիստան եթէ յարձակման ենթարկուի։ Այս զեկուցում որքան սակաւ բանիւք հաղորդուի, այնքան լաւագոյն կը լինի։ Այսպիսի առիթ մը արդի մեզմ դիւանագիտութեան չյարմարիր երեւք, այն պատգամներն զորս Օլիվըր Գրոմվել ուղղեց Սպանիոյ եւ Վատիկանի, պատշաճ օրինակներ են ծանր պատահականութեանց մէջ։ Բայց յայտնէ այս պարագայ վաստահանութեան պարագայ մը չէ, որոյ պէտք ալ չկայ, հապա պարզ զեկուցում մը պէտք է միայն կատարել։ Ըսուած է թէ Նիկողայոս կայսրը յայտարարած էր թէ եթէ Անգլիոյ դիտաւորութիւններն սխալ հասկցած չլինէր, Թերեւս Երիմու պատերազմն տեղի չէր ունենար։ Իւր բարեկամն Լորտ Ապերտին եւ Քուէյքըրներն Թերեւս մեզադրանաց արժանի են Նորին վեհափառութեան դժբաղդ պատրանայ համար։ Խիստ վախաքելի է որ իւր թոռն նմանօրինակ սխալանայ մէջ խյնալէ զերծ լինի։

Դիտաւորութիւն չունինք այս առթիւ քննելու այն բոլոր մասնակի դժուարութիւնները որք այսպէս ծագած են Աֆղանիստանի սահմանադլխոյ վրայ։ Անգլիոյ եւ Ռուսիոյ միջեւ կռիւ մը Թերեւս կրնայ նշան մը համարուիլ ուրիշ պատերազմներու։ Պիսմարք իշխան Հիւսիսային պետութեանց վրայ խօսած է իբր միացեալ կայսերութիւնք, եւ մեք տակաւին անգիտ ենք թէ ինչ աստիճանի է վերածնեալ սրբազան դաշնակցութիւնը։ Ուրիշ ինչ ալ որ լինի Սքերնիէվիճի ժողովոյն եւ անոր յաջորդող դիպաց մի արդիւնքն սա եղաւ որ, Իտալիա բաժնուեցաւ Գերմանիայէ։ Ընդ հակառակն կը կարծուի թէ Գաղիա կը հակի դէպի Պերլին։ Բայց եթէ այս այսպէս է, այդ արտասովոր երեւոյթը անյուշտ միայն առօրեայ հանդամանք մի ունի։ Գաղիական ազգը երբեք պիտի չհաւանի Տեւտոններու հետ գործնական միութիւն մ'ունենալ, մինչ Սալսպս եւ Լորէն կը մնան ընդ իշխանութեամբ նոցա, այնպէս որ մինչեւ իսկ եթէ Աւստրիական եւ Գերմանական նախարարութիւնները հաւանին օգնել Ռուսաց, թէպէտ անհաւանական կը թուի մեզ թէ նոքա այդպիսի օգնութիւն մը պիտի ընձեռեն Ասիական գործոց մէջ, դոնէ Գաղիա չեզոք պիտի մնայ։ Իրողութիւնն այս է սակայն թէ զուտ Եւրոպական պետութիւնք ըստ բաւականի ուղղակի չահ չունին խնդրոյն միջամտելու։ Խնդիրը կը տարբերի Թուրքիոյ եւ Պարսկաստանի մասին, որք չեն կրնար անտարբերութեամբ նկատել կռիւ մը յորում Աֆղանիստանի, Հնդկաստանի եւ մասամբ մը կեդրոնական Ասիոյ ցեղերու իսլամք Մեծին Բրիտանիոյ կողմը պիտի բռնեն։ Ի սէր մարդկու-

թեան մեք կը բաղձամք որ այսպիսի արիւնահեղ մաքառումի մը տեղի չունենայ, սակայն եւ այնպէս չենք կարող չտեսնել նաեւ սա իրողութիւնն թէ այսպիսի պատերազմ մը կրնայ դիւրաւ առաջնորդել քաղաքական դաշնակցութեանց որք պիտի ապահովեն ուրիշ ինդրոյ մը գոհացուցիչ լուծումն։

ԳԱՂԻԱ

Հեռեւեալը Արեւելքէն քաղուած մ'է։ «Ամաջիկայ Հոկտ. 18 ին երկրորդ հարիւրամեակը պիտի լինի «Նանդի Հրովարտակ»ին յետոյ կոչման, որով Ֆրանսական թագաւորութիւնն եւս առաւ այն արտօնութիւնները եւ իրաւունքներ զորս Ֆրանսացի Բողոքականաց տուած էր, վերակսելով հալածել զայնս, եւ որոյ հետեւանքն եղաւ՝ մեծ թուով Ֆրանսացի Բողոքականներու գաղթականութիւնն ի Բրուսիա, Հոլանտա եւ Զուիցերիա։ Այս գաղթականք դիւրակեաց, արհեստաւոր եւ աշխատասէր մարդիկ էին, եւ զարգացան այն նոր երկիրներու մէջ զորս նոր հայրենիք կ'ընդունէին եւ զարգացուցին զայնս։

Արդ կը ծանուցուի թէ այս Ֆրանսացի գաղթականաց սերունդք որոշած են՝ Նանդի Հրովարտակին յետոյ կոչման երկրորդ հարիւրամեակին առթիւ հանդէսներ կատարել, ոչ թէ յետոյ կոչմանն համար գոհութիւն յայտնելու, այլ չնորհակալութեամբ յիշելու զայն հիւրնկալութիւն որ չնորհուեցաւ՝ Ֆրանսայի յարուցած հալածանքէն փախչող Բողոքականներուն։

Այս առթիւ, Ֆրանսացի Բողոքականք իրենց հայրենասիրութեան մէկ նոր վորձը կուտան, յորդորելով պիտոյ որ օտար երկիրներու մէջ կատարելի այս հանդիսից ներկայ չգտնուին։ Բողոքականաց «Պատմական Ընկերութիւնը» չրջաբերական մը հանած է, որով, վոխանակ օտար հանդիսից մասնակցելու, առանձին պաշտամունք կատարել կը յանձնարարէ։ Ընկերութիւնը կ'ըսէ թէ, Ֆրանսացի Բողոքականք, չնորհակալ լինելով հանդերձ այն օտար ազգերու որք բարեսիրաբար հիւրընկալած էին գաղթականները, չեն կրնար խորին ցաւով չյիշել ինչ որ Ֆրանսա կորոյս այդ առթիւ։ «Այն գաղթականք կ'ապրին այսօր այնպիսի երկիրներու մէջ որք օգուտ քաղած են Ֆրանսայի դժբաղդութիւններէն, եւ Ֆրանսացի Բողոքականք հայրենեաց վիշտը նորոգելու բնութիւն ունեցող ցոյցերէ պարտին ղգուշանալ։ Ֆրանսացի Բողոքականք իրենց հայրենեաց մէջ իսկ կրօնային յատուկ պաշտամունք պարտին մատուցանել այս առթիւ, ոչ թէ ուրախութեան, այլ սգոյ եւ խոնարհութեան համար, աղօթելու համար որ անցեալին սխալները չկրկնուին այլ եւս։» — «Ֆրանսացի Բողոքականաց հայրենասիրութիւնը գովելի է արդարեւ։»

ԱԲԲԱ ՔՕՆԱԹԱՆԹԷՆ

ԼԻՏՈՎԻԳ ՇԱԼԷՎԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԵՒՓԻՄԻ Պ. ՕՏԵԱՆ

Պաղտատլեան (Ս.րամեան) տպարանէն ելած սոյն գրքոյկի թարգմանութիւնն յաջողած է հաւասարիլ բնագրին ոճի գեղեցկութեամբ։ Այնիւ թարգմանչուհւոյն եղբօր վսեմ. Օտեան էֆէնտիի սահուն գրիչէն ելած ընդարձակ յառաջաբան մը կը պարունակէ, եւ ճոնուած է իւրեանց բարեխիչատակ Հօր, Օտեան Պօղոս Ագային անուան։

Կը ծախուի ամեն Հայ գրավաճառներու գով ի գին 10 դահեկան։

Կեդրոնատեղին է Սրամեան տպարան։

Խմբագիր-Տնօրէն
Հ. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ
Զագմագճըլար, Ցակոբեան խան Թիւ 13